

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online) tijdschriften van Boom uitgevers zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd. Alle artikelen die echter langer dan vijf jaar geleden zijn gepubliceerd, zijn vrij beschikbaar voor download en hergebruik. Toestemming van de uitgever is dan niet meer nodig.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this article may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher. No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of the publisher.

abonnementen@boom.nl
www.boom.nl

Originaliteit en het rund van Troje

Er is al veel geschreven over de snelle opmars van generatieve artificiële intelligentie (GenAI). In een verscheidenheid aan vormen is AI in staat om taal, spraak, muziek, afbeeldingen en video te produceren. Niemand kan echter voorspellen wat dit voor gevolgen zal hebben, hoewel we er allemaal al mee geconfronteerd worden. Geleidelijk aan worden allerlei functies sneller en beter uitgevoerd door machines, en deze ontwikkeling verloopt exponentieel met zelflerende systemen waarin algoritmen het recept vormen en data de ingrediënten zijn. De systemen worden slimmer, de mens dommer, en technologische singulariteit waarbij we de controle kwijtraken nadert. Cognitieve functies zoals geheugen, oriëntatie en zelfs denken behoren niet meer noodzakelijkerwijs tot het menselijk arsenaal, maar vinden extern plaats. De tafels van vermenigvuldiging werden vroeger vanbuiten geleerd, maar al langere tijd worden zelfs eenvoudige sommen met behulp van een rekenmachine uitgevoerd, hetgeen onze rekenvaardigheid sterk vermindert. Ook het geheugen bevindt zich inmiddels in een telefoon, in een USB-stick of in de cloud. Het vermogen ons te oriënteren in tijd, plaats en persoon neemt af, zelfs bij ontbrekende alzheimer. Zonder navigatiesysteem hebben mensen vaak geen idee waar ze zich bevinden. Het lezen van een routekaart lijkt een antieke bezigheid. In onderzoek naar de vaardigheid van het oplossen van rekenkundige problemen werd vastgesteld dat, naarmate er meer werd gebruikgemaakt van een *generative pre-trained transformer* (GPT), de eigen wiskundige competentie afnam (Bastani et al. 2025). Dit heeft ook consequenties voor het bredere denken en het probleemoplossend vermogen buiten de wiskunde, zoals bij gebruik van ChatGPT, dat als model voor taal sinds eind 2022 een enorme vlucht heeft genomen. Sterker, bij toepassing van AI zoals ChatGPT op het gebied van schrijfpodradten wordt ons denken en leren verregaand ondermijnd. We besteden het denken niet alleen uit, maar ons denken verandert qua vorm en zelfs inhoud wanneer we werken met ChatGPT. Het ontwikkelen van een eigen schrijfstijl is een creatief proces dat aandacht en tijd vraagt en veel oefening en onderhoud vergt, en dat gaat geleidelijk verloren (Peeters 2025). Met ChatGPT wordt het schrijven van een wetenschappelijk artikel met

<https://doi.org/10.5553/PA/259027332026032001001>

de juiste ‘prompting’ een fluitje van een cent. Het grote voordeel is bovendien dat het geen plagiaat is en daarmee origineel en authentiek imponeert. Ook in het redactionele werk voor dit tijdschrift worden we geconfronteerd met AI. Als redactie hebben we de gewoonte om een auteur uitgebreid te informeren op welke punten en zelfs hoe een artikel verbeterd dient te worden om voor plaatsing in aanmerking te komen. Deze redactionele retourinformatie is vervolgens als instructie te hanteren om het artikel door ChatGPT te laten verbeteren. Uiteraard hopen we dat de meeste auteurs op een creatievere manier hun bijdrage schrijven en herwerken, maar het zou naïef zijn om hier niet bij stil te staan, temeer daar we het niet kunnen controleren.

Veel tijdschriften stellen zich ten doel het publiceren van ‘originale’ wetenschappelijke artikelen. Maar hoe origineel deze met AI gegenereerde artikelen zijn is een retorische vraag, tenzij we AI als een identiteit met auteurschap zien. Hier zijn veel misverstanden over, maar AI is zeker geen persoon en kan evenmin denken of voelen. Dat mensen zich door de antropomorfe en eindeloos geduldige presentatie van AI begrepen voelen zegt veel over hun enorme behoefte aan erkenning en gezien worden, maar toekenning van empathie aan een chatbot blijft een mereologische dwaling. Empathie, zich kunnen verplaatsen in een ander, en een *theory of mind* hebben, zijn eigenschappen van primaten en nog meer van mensen, en niet van een algoritmische robot zonder gevoelsleven. Anderzijds is het evenmin vanzelfsprekend dat het auteurschap en het auteursrecht automatisch toevallen aan degene die de prompts heeft gegeven voor het essay of artikel. Deze ‘opdrachtgever’ stelt slechts een vraag aan ChatGPT en levert zelf nauwelijks een bijdrage, en kan dus geenszins als een originele of creatieve auteur beschouwd worden.

Wanneer we alles als een voetnoot bij Plato beschouwen, komt ook originaliteit ter discussie te staan. Alle schrijvers maken immers gebruik van informatie die tot hen komt of anders opgezocht wordt, alleen ChatGPT kan dat veel beter en vooral sneller. Toch wordt hier een categoriefout gemaakt, want ChatGPT is, in tegenstelling tot een auteur, een taalmodel zonder denk- of redeneervermogen; het werkt niet op basis van betekenisverlening, maar volgens statistieken en kansberekening. Zo zijn er woorden, namen, gebeurtenissen en functies die vaker in een bepaald verband of als een patroon voorkomen, zoals Dido en Aeneas, paard en Troje, hond en riem of peper en zout. Maar ChatGPT heeft geen besef van de Trojaanse oorlog, ‘weet’ niet echt dat er een hinderlaag via een houten paard plaatsvond. Het is op basis van kansberekening dat ChatGPT inschat dat het een paard betrof en niet een rund of een dinosaurus. Wanneer ChatGPT gevoerd wordt met veel onjuiste data, zoals doelbewust al gebeurt, ontstaat er twijfel en zou ‘het rund van Troje’ een kans krijgen. Dit opent een ethisch discours over de waarachtigheid van AI.

De echtheid van een kunstwerk onttrekt zich volgens Benjamin (1935) aan zijn (technische) reproduceerbaarheid. Wanneer we een artikel of essay als een kunstwerk beschouwen, doet generatieve AI niets anders dan puttend uit een

enorme hoeveelheid bestaande data iets (re)produceren wat per definitie niet origineel, maar generiek is. Deze reproductietechniek van GPT maakt het ge(re)produceerde object los uit het bereik van de traditie van denkbeeld die nodig is voor een uniek en origineel kunstwerk, artikel of essay. AI zou daarmee weleens een Trojaans paard voor het menselijk denkvermogen kunnen zijn.

De drie artikelen in dit nummer van het tijdschrift hebben een overeenkomstig thema: het torenhoge en irreële verwachtingspatroon van mensen behoeft bijstelling, en juist de psychoanalyse kan daarin steun en hoop bieden door het onvolmaakte, het tekort, het onbehagen niet alleen te accepteren, maar te omarmen als levensvoorwaarde. Jan Van Hecke schrijft dat humor daarin nuttig kan zijn, omdat die «een speelse manier biedt om de structurele onmogelijkheid van een definitieve oplossing voor de spanning tussen werkelijkheid en ideaal te commentariëren». Jos de Kroon concludeert dat «zolang we trouw blijven aan het tekort, zolang we ruimte laten voor het *unheimliche* in onszelf en in onze technologie, de toekomst open, onvoltooid en menselijk blijft». Zelf voeg ik daaraan toe dat bij een dergelijke open en onzekere toekomst rouw een vorm van acceptatie is die radicaal genoemd kan worden wanneer we van het aanstaande verlies de omvang niet kunnen overzien. Radicale acceptatie kan als anticiperende rouw een levensvatbare bestaansethiek vormen waarin ondanks grote onzekerheid troost gevonden wordt.

Jos Dirkx

Literatuur

- BASTANI, H., BASTANI, O., SUNGU, A., HAOSAN, G., KABACI, O. & MARIMAN, R. (2025). Generative AI without guardrails can harm learning — Evidence from high school mathematics. *PNAS*, 122(26), e2422633122. <https://doi.org/10.1073/pnas.2422633122>
- BENJAMIN, W. (1935). *Het kunstwerk in het tijdperk van zijn technische reproduceerbaarheid*. Amsterdam: Boom, 2008.
- PEETERS, A. (2025). ChatGPT en de deugd van het denken — Een aristotelische reflectie op generatieve AI in de klas. In L. van Elteren (red.), *IK AI — Over machtige algoritmen en verantwoordelijkheid* (pp. 55-81). Leusden: isvw Uitgevers.